

Prof. Dr. h.c. Gárdonyi Zsolt (Würzburg)

Kántorképzés – tágabb összefüggésekben nézve Nagykőrös, 2012. október 5.

A nyolcvanas évek óta több mint ötven alkalommal látogattam Magyarországra, így azóta mintegy százhusz magyar református istentiszteleten vehettem részt, Budapesten és vidéken egyaránt. Ezen túlmenően számtalan találkozás, konferencia, levélváltás, beszélgetés és egyéb sokrétű személyes tapasztalat a háttere ennek a mai gondolatmenetnek.

A kilencvenes évek folyamán mindannyian örömmel láttuk, hogy az egyházzene szakmai kérdései végre Magyarországon is egyre több nyilvánosságot kapnak. Akkori eszmecsereinkben a kántorképzésről is gyakran szó esett, miután ezek munkájában újfajta tartalmi problémák jelentek meg: a gimnáziumi zenetanítás és a zeneiskolai munka országos szintű háttérbe szorulása miatt ugyanis rohamosan csökkenni kezdtek a résztvevők előzetesen megszerzett, illetve magukkal hozott zenei alapismeretei. Ezért tartottam 2005-ben a kántorképzés tanterveinek újrafogalmazása és továbbfejlesztése érdekében a magyarországi kántorképzőkön tanító kollegák számára egy háromnapos kurzust Nagykőrösön, több mint negyven résztvevővel. Közös fáradozásainknak ebben a fázisában kezdődött meg Magyarországon a vita az ún. „egyházi könnyűzenéről“, amely ennek a mai konferenciának az összehívásában is döntő szerepet játszott. Erről a témáról Berkesi Sándor egyik leveléből idézek:

„. . . Keressük ki a magyarországi rádiócsatornák hallgatottsági mutatóját: Danubius 68%, Kossuth 15%, Bartók 1,8% . . . Számoljuk meg, hány református lelkészt, tanárt, diákot látunk a debreceni Kodály-Kórus bibliai témájú oratórium-előadásain . . . A Kántusban éneklő teológusokat évek óta az egyik kezemen meg tudom számolni, de öntevékeny teológusaink a közelmúltban lelkesen adtak elő részleteket az „István a király“ rockoperából, vagy Webber-Lloyd „József és a bűvös kabát“ c. musical-jéből . . . Ma az értékhordozó kultúrának nincs becsülete . . . Ha behozzuk a templomba a könnyűzenét, akkor a következetesség logikája azt diktálja, hogy legyen „könnyű prédikáció“, „könnyű liturgia“ is. A részleteket bízuk kinek-kinek a fantáziájára.“

Eddig az idézet Berkesi Sándortól. Félreértések elkerülése érdekében hangsúlyozom, hogy ez a vita nem a régi és az új, hanem az igényes és az igénytelen zene megkülönböztetéséről szól. A minőség kérdése független a stílus és a korszak kérdésétől, hiszen ugyanúgy, mint ahogy a zenetörténet korábbi évszázadaiban, napjainkban is egyidejűleg, egymás mellett vannak jelen a legkülönbözőbb fajsúlyú és jellegű zenék. Személy szerint egyébként mint zeneszerző is elkötelezett híve vagyok a modern egyházzenenek, így például most éppen úton vagyok Debrecen felé, ahol két nap múlva a Nagytemplom orgonáján egész este kizárólag modern zenét, tehát kortárs zenét fogok játszani.

Az egyházzene minőségi igényének a háttere pontosan ugyanaz, mint az istentiszteleten használt nyelvezet igényességének: mindenki számára világos, hogy egy vasárnapi prédikáció tartalmi és formai minősége, amely egyetemi tanulmányokat feltételez és alapos felkészülést igényel, nem helyettesíthető be egy hétköznapi stílusú, laza fecsegéssel. Ugyanígy a bevásárlóközpontok és a szórakozóhelyek zenéje sem alkalmas Isten tiszteletére – még akkor sem, ha az ilyesféle durván hétköznapi zenéket jószándékú, kegyes szövegekkel kapcsolják össze. Mint ahogy nem mindegy, hogy az úrvacsorai bort egy műves kehelyből vagy egy műanyagpohárból kapják-e a hívek, és az sem lehet mindegy, hogy egy gyönyörűen hímzett terítő vagy csupán egy darab viaszosvászon kerül-e az Urasztalára, így az sem mindegy, hogy milyen zene hangzik el a templomban.

Az istentisztelet zenéjére ugyanúgy érvényes Kazinczy Ferenc etikai normája, a „jót s jól“ gondolata, mint az istentisztelet nyelvi megformálására, amelynek stílusa és minősége magától értetődően szintén elkülönül a hétköznapi többségi nyelvhasználatától. Ezért logikátlan, ha valaki az istentisztelet elemei közül éppen csak a zenét igyekszik többségképessé tenni.

Figyelemreméltó módon azonban néha az is előfordul, hogy a zene professzionális minősége a templomban hirtelen néhány órára fontossá válik, és ilyenkor az egyházzene művészi igényét még csak nem is kell külön megindokolni. Így például egy püspök vagy esperes beiktatása, az egyházi hierarchia kiemelt személyiségeinek gyászünnepélyei alkalmából vagy egyéb protokolláris okokból mindig nagyon szívesen veszik, sőt ilyenkor kimondottan el is várják, hogy ott **igényes, tartalmas, felemelő zenék** hangozzanak el, lehetőleg magas színvonalon előadva. De miért csak ilyenkor? A művészet istentiszteleti használatának ne emberi hiúság, hanem Isten dicsőítése legyen az alapja. És ha valóban ez a cél, hiszen a 45. Zsoltár szavaival élve: „művem a Királynak szól“, akkor az ebből következő zenei igényességnek **minden vasárnapra kiterjedő érvénnyel kellene rendelkeznie. A kérdés csak az, hogy az egyház a keresztyén zeneművészetből mennyit hajlandó beengedni a falai közé. Súlyos mulasztás lenne az Istenhez elvezetni tudó, mélyreható, katartikus zenei élményeket átengedni a koncerttermeknek.**

Mindehhez képest a legutóbbi években Németországból sikeresen begyűrizött a magyar református lelkészképzésbe egy nyíltan művészetellenes, kontraproduktív ideológia. Arról a könyvről beszélek, amelyet egy Frankfurtban tevékenykedő lelkész, Klaus Douglass írt, és amely a Kálvin Kiadónál jelent meg magyarul néhány éve, ezzel a kegyesen hangzó, de jócskán félrevezető címmel: „Isten szeretetének ünnepe“. Ebből idézek egy jellegetes mondatot: *"Luther, ha ma élne, száműzné az orgonát az istentiszteleti alkalmak többségéről, és helyette ütőhangszereket, gitárt és keyboardot használna."*

Mivel a szerző nem pontosítja, hogy szerinte melyek lennének azok az alkalmak, ahol mégis csak megmaradna az orgona használata, így csak találgatnunk lehet, hogy ez a megkülönböztetés vajon az egyházi hierarchia kiemelt protokoll-alkalmaira, pl. egy püspökeiktatásra utal-e. Képszerű sarkítással élve: az istentiszteletre elegendő az ütőhangszer és a gitár is, de a püspöktisztelet orgonahangzást igényel. Biztos vagyok benne, hogy még nagyon sok idő fog eltelni addig, amíg egyszer majd valamikor egy püspöki bevonulás vagy kivonulás az ütőhangszerek és a gitár hangjaira zajlik le. Mindaddig, amíg erre még nem kerül sor, addig **az ilyesféle viták a valóságban amúgy sem az egyházzenéről, hanem csupán arról szólnak, hogy mekkora mentális távolságokat kell áthidalni a gyülekezeti életben az egyházzeneészek és a lelkészek gyakran igen eltérő kulturális szocializációja miatt.**

Nem tudom, hogy miért és kinek volt annyira fontos, hogy a Németországban szinte ismeretlen Klaus Douglass könyvét lefordítsák magyarra. Mindenesetre az a destruktív hatás, amely ezáltal most begyűrűzik a magyar református egyházba, felveti a kérdést, hogy vajon miért nem inkább a nyugati kultúra pozitív elemei gyűrűznek be ide: például az istentiszteleti orgonazene történelmi helyének és rangjának felismerése, a diplomás orgonisták főállású státuszban történő alkalmazása, az ennek megfelelő országos állás-struktúrák kialakítása, és az orgonák rendszeres karbantartása.

Az egyházzene, és ezzel együtt a kántorképzés személyi és tárgyi feltételeinek biztosítása ugyanolyan fontos feladat, mint az, hogy vasárnaponként mindenütt igényes, szakmailag kifogástalan prédikáció hangozhassék el. Ennek megfelelően a lelkészképzés sem kéthetes nyári kurzusokon zajlik le, és az igemagyarázat vagy a lelkigondozás feladatát sem jószándékú amatőrök látják el a szabadidejükben. Természetesen az is világos, hogy nem lehet minden gyülekezetben főiskolai végzettségű orgonistát alkalmazni. **Az egyházzene szakmai autonómiájának felismerése és tiszteletben tartása azonban nem pénzkérdés, hanem „csupán” akarat és hozzáállás kérdése.**

Az itt felvázolt problémákat két aktuális történet is szemlélteti. Például Debrecenben 2010 júniusában egyházmegyei szinten megrendeztek egy egésznapos lelkész-egyházzene-sz-találkozót az úgynevezett „egyházi könnyűzene” kérdéséről. Ennek a meddő vitának a végkicsengése egy olyasféle lelkészi álláspont volt, hogy: ti, orgonisták, nyugodtan beszélhettek és írhattok, amit akartok, mi úgy is azt csinálunk, amit akarunk. **Ha egy ilyesfajta vélekedés azért válik hivatalból zsinórmértékké, mivel hogy az egy lelkésztől vagy egy esperestől való, akkor ez az eljárás a – különben mindig csak a katolikusoknak tulajdonított – klerikalizmus gyakorlatát jelenti egy önmagát reformátusnak nevező egyházban.**

A másik aktuális történet egy kitűnően orgonáló “szabadidős” kántornak, a debreceni egyetem habilitált matematika-docensének a kiűzetése abból a gyülekezetből, ahol ő húsz esztendőn át hűségesen ellátta a kántori szolgálatot, kórust alapított és ahonnan ő számos fiatalot küldött a kántorképzőkre is. Néhány éve azonban egy új lelkész került ide, és idejétmúltnak találva az orgonista által képviselt zenei igényt, rövid idő alatt kiutálta őt onnan, hogy azután zavartalanul bevezethesse a könnyűzenét, bizonyára fellelkesülve a Frankfurtból begyűrűzött művészetellenes hullámon. Ezt a konfliktust követően a gyülekezetből három kántorvizsgás kényszerült távozni, kettő közülük művészdiplomával bír. Helyüket olyan valaki vette át, akinek még harmóniumból sincs kántorvizsgálója. Megszűnt létezni az a kórus, amely 15 éven keresztül szolgált a gyülekezetben, örömmel és önzetlenül. Az egykori tagok szintén távozni kényszerültek, velük együtt jónéhány gyülekezeti tag. Milyen gazdag lehet az az egyház, amelyik ilyen könnyedén nélkülözni tud kvalifikált és lelkes embereket !

Ezekről az esetekről azért kellett itt beszámolnom, hogy világossá váljék: **soha nem szolgálja az egyház ügyét, ha egy szakmai kérdés hatalmi kérdéssé degradálódik, ha a szakemberek véleménye helyett az ügyeletes helyi kiskirályok műveletlensége vagy közönye kap hivatalos rangot. Méltatlan helyzet az, hogy ha az egyházzene egy átfogó, bibliai alapú koncepció hiányában csupán az életrajzi véletlenek és az aktuális hatalmi viszonyok függvénye lehet.** A felsorolt példák is érzékeltetik egy országos érvényű kántortörvény hiányát mind az egyházzene hétköznapijaiban, mind pedig a kántorképzés jövőjét illetően.

Mindez nem választható el a Zsinat felelősségétől, de a kántortársadalom felelősségének kérdésétől sem. Ez utóbbi azáltal is különös hangsúlyt kap, hogy a Református Egyházzeneszkek Munkaközössége (ReZeM), amely korábban megfelelő működés és vezetés esetén talán még képes lett volna az egyházzene érdekképviseletét felvállalni, néhány éve **olyan módon szűnt meg létezni, hogy ez a magyar kántortársadalomnak még csak fel sem tűnt.** Ha az egyházzeneszkek számára ennyire közömbös, hogy van vagy nincs szakmai érdekképviseletük, akkor itt igen nehéz lesz bármilyen előrelépést elképzelni. Ha a kántortársadalom valóban akarja, akkor bizonyára létrejöhetne egy zsinati szintű egyházzenei törvény, amely véget vethetne a szakmai szempontok semmibebevételének, rögzíthetné a kántorképzés részleteit és rendet teremthetne az istentiszteleti gyakorlatban is. Ez utóbbi szempontra csupán két egyszerű példát szeretnék adni: a Zsinat döntéshozói és a gyakorlati teológia professzorai például közös erővel véget vethetnének annak a barbár szokásnak, hogy az orgona számtalan templomban már az istentisztelet megkezdése előtti percekben, a hívek megérkezése és gyülekezése alatt is halkán szól, hogy lehetőleg elfedje az ilyenkor szokásos össznépi beszélgetés zaját a templomban.

Ez a füleknek szánt akusztikus ráógumi az áruházakban megszokott zajkulissza mintáját követi és tragikus módon még a legjobb szándékú lelkészeket és gyülekezeti tagokat is leszoktatja az odafigyelésről és orgonazene istentiszteleti helyének megértéséről.

Egy másik példa: mindannyian tudjuk, hogy a szabadidejükben orgonáló, de más foglalkozású kántorok legnagyobb része minden jószándék ellenére és teljesen érthető módon még igen távol van attól, hogy minden előkészületi idő nélkül, lapról le tudna játszani egy korálkönyvi letétet, és természetesen még jóval messzebb van attól a képességtől, hogy a hangszerén improvizálni is tudjon. Kedvező esetben ezzel maga a kántor is tisztában van. Mindezek ellenére legtöbbször még az úgynevezett „mezei“ vagy „kétujjas“ kántorok is csak az istentisztelet előtt néhány perccel kapják meg az énekszámokat.

A gyakorlati teológia professzorainak ugyanakkor azt is közvetíteniük kellene a jövő lelkészei felé, hogy ez a fajta magatartás a szabadidejükben orgonáló, de egészen más foglalkozású kántorok igyekezetének a vasárnaponkénti semmibevétele – és mindezen túlmenően egy ugyanolyan abszurd helyzetet jelent, mintha a lelkész is csak néhány perccel az istentisztelet előtt kapná meg az aznapi textust. Ez a rossz szokás gyakran még egy hallható és az istentisztelet minőségét közvetlenül tönkretévő következménnyel is együttjár: ilyen helyzetben ugyanis természetesen nem várható el a gyülekezeti ének korrekt bevezetése és kísérete, hanem a szegény kántor kétségbeesetten, és érthető módon katasztrofális eredménnyel keresgéli a hangokat a billentyűkön.

Könnyű belátni, hogy ezzel összehasonlítva a gyülekezeti fiatalok jószándékú, „ki mit tud”-alapon szerveződő gitározása bizonyára sokkal lelkesítőbb tud lenni. Az istentiszteleti gitározás kritikája csak akkor lehet hiteles, ha a kántor szakmailag ennél valóban jobb, lelkesítőbb alternatívát tud nyújtani. Éppen ezen a ponton kapcsolódik össze a kántorképzés kérdése az úgynevezett „egyházi könnyűzene“ problematikájával, ugyanis az aktuális viszonyok között gyakran nehéz eldönteni, hogy a mérleg nyelve vajon éppen a gitározó fiatalok felé, vagy a kántor képességei felé mutat-e.

A kérdésfeltevés tehát nem úgy hangzik, hogy orgona vagy gitár, hanem úgy, hogy vajon a dilettantizmus vagy a professzionalitás legyen-e jellemző az istentisztelet zenéjére. A dilettáns orgonálás vagy a dilettáns gitározás nem elkerülhetetlen természeti tünemény, hanem a hiányzó egyházzenei struktúrák folyománya. Ha az ilyesféle kérdésekről a felebaráti szeretet vagy a takarékoság jegyében nem illik beszélni, akkor minden ezirányú vita is teljesen fölösleges, beleértve ezt a mai konferenciát is.

Ha a kántori tevékenység színvonalának biztosítása, illetve ezzel együtt a kántorképzés problémája a szakembereken kívül másokat is érdekelne, akkor egy idevágó országos szabályozás ezekre a kérdésekre is választ adhatna. Az évközi kántorképző kurzusokat Németországban vagy Skandináviában például úgy szervezik meg, hogy minden főállású egyházzenei szolgálati feladatköréhez tartozik az egyházmegyéjéhez tartozó gyülekezetek mellékállású orgonistáinak tanítása, illetve ott az évközi kurzusok lebonyolítása. Ha Magyarországon egy átfogó zsinati döntés alapján legalább minden megyeszékhelyen működhetne egy-egy főállású református orgonista, akkor az évközi kántorképző kurzusok kérdése is pozitív megoldást nyerhetne. Egy további gondolat: közismert tény, hogy jelenleg országszerte egyre több iskola kerül református kézbe. Ha már az ezzel járó anyagi gondokat felvállalja a MRE, akkor ezt az erkölcsi tőkét az egyházzene irányában is fel lehetne használni. A református iskolák időközben évente több ezer gyermeket és fiatalot érnek el, így az ottani ének-zenei tanterv célirányos megformálása bizonyára hozzájárulhatna az értékálló gyülekezeti dallamkincs széleskörű közvetítéséhez is. Ezzel a zenei szocializációval számos olyan későbbi konfliktust lehetne megelőzni, amely az egymás mellett párhuzamosan működő gyülekezeti csoportok egyre heterogénebb dallamanyagából, illetve ezeknek a csoportoknak a zenei elgettősödéséből fakad.

Egy országos szinten megalkotandó egyházzenei törvény nélkül a szakma minden további belterjes konferenciázása csupán pusztába kiáltott szó marad. Csak remélni lehet, hogy az itt mára tervezett közös zárónyilatkozatunk nem egy újabb jószándékú „kiáltvány az irattárhoz“ lesz, amelyet esetleg majd megint közöl a Reformátusok Lapja – és utána megint marad minden a régiiben. **Legfőbb ideje, hogy végre tisztázódjék a Zsinatnak az egyházzenehez való, mindeddig sajnos tisztázatlan viszonya. Jelenleg ugyanis az egyházzene mint kategória, amely a gyülekezetiépítés egyik jelentős eszköze lehetne, például még csak elő sem fordul azon a honlapon, amelyen a MRE bemutatja a különféle szolgálatait – és ebben az érthetetlen és szomorú tényben pontosan kirajzolódik az a jellegzetes zsinati közöny, amely zenei tekintetben is tág teret biztosít a papi önkény számára.** Egyébként még az sem lenne megoldhatatlan probléma, ha végül esetleg kiderülne, hogy a Zsinat valami egészen mást akar, mint amit a szakma szeretne. Hiszen az már korábban is előfordult a zenetörténet során, hogy az egyházzene művészete nem az egyház által, hanem az egyház ellenére fejlődött tovább. Egy mondatban összefoglalva: a kántorképzés jövője javarészt azon múlik, hogy az egyház felismeri-e: ez a kérdés a saját jövőjéről is szól.

Köszönöm a figyelmüket.